

ΣΤ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (1204 μ.Χ.).
(Τοιχογραφία από την αίθουσα του Μεγάλου Συμβουλίου, στο Ανάκτορο των Δόγηδων, Βενετία)

28. Το Κράτος αντιμετωπίζει μεγάλα εσωτερικά προβλήματα

Τα μέτρα για την προστασία των γεωργών δεν εφαρμόζονται. Η πρωτεύουσα αποξενώνεται από τις αγροτικές επαρχίες της. Ο στρατός αποδυναμώνεται, ο λαός δυσαρεστείται και τα οικονομικά του κράτους παραλύουν.

Στα τελευταία χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας¹ το βυζαντινό κράτος κυβέρνησαν αυτοκράτορες, που με τις λαθεμένες ενέργειές τους έβλαψαν την αυτοκρατορία και την οδήγησαν σε **παρακμή**². Οι αυτοκράτορες αυτοί πήραν το μέρος των πλούσιων αξιωματούχων της πρωτεύουσας και των «δυνατών» των επαρχιών, οι οποίοι δυσανασχετούσαν για τα μέτρα των προηγούμενων αυτοκρατόρων. Με νέα νομοθετικά μέτρα:

- Κατάργησαν τον νόμο του «Αλληλέγγυου» και άλλες διατάξεις, που προστάτευαν τους μικρούς καλλιεργητές από τους δυνατούς και τους εισπράκτορες των φόρων.
- Σταμάτησαν να δίνουν κλήρο γης (στρατιωτόπι) στους Ακρίτες των συνόρων και επέτρεψαν και σ' αυτούς που είχαν από πριν να τον πουλούν σε **δυνατούς** και σε **υπερέχοντες**.
- Έβαλαν ξένους μισθοφόρους στη θέση και των βυζαντινών στρατιωτών, θεωρώντας ότι αυτοί στοιχίζαν λιγότερα χρήματα στο κράτος.

Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν αναταραχή στην αυτοκρατορία και δημιούργησαν πολλά εσωτερικά προβλήματα στο κράτος. Οι αγροτικοί πληθυσμοί των επαρχιών έμεναν ξανά απροστάτευτοι στα χέρια των δυνατών και των φορολόγων³. Αυτό τους έκανε να αποξενωθούν από την πρωτεύουσα και να νιώθουν τους κατοίκους της εχθρούς και αντιπάλους.

Σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκαν και οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών, που δεν μπο-

1. Βυζαντινοί φρουροί των συνόρων. Οι φρουρές αυτές στα χρόνια της παρακμής αποδιοργανώθηκαν.
(μικρογραφία χειρογράφου, I.M. Βατοπεδίου, Άγιο Όρος)

¹ Η μακεδονική δυναστεία κυβέρνησε την αυτοκρατορία από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα.

² **παρακμή**: κατάπτωση, μαρασμός.

³ **φορολόγος**: ο εισπράκτορας των κρατικών φόρων.

ρούσαν πλέον να καταταγούν στον στρατό **ως ακρίτες**. Τα κτήματά τους, που ως τότε ήταν αφορολόγητα, μπήκαν σε φορολογία και κινδύνευαν να τα χάσουν ή να γίνουν δουλοπάροικοι των δυνατών για τα χρέη τους. Γι' αυτό πολλοί τα πουλούσαν, εξαγόραζαν τη στρατιωτική τους θητεία και αναζητούσαν καλύτερη τύχη στις πόλεις.

Σε κακή κατάσταση όμως βρέθηκαν και τα **οικονομικά του κράτους**. Τα κρατικά **έσοδα** είχαν περιοριστεί και τα **έξοδα** πολλαπλασιάζονταν. Οι δαπάνες για τη συντήρηση του εμπορικού και του πολεμικού στόλου θεωρήθηκαν μεγάλες. Γι' αυτό τα κάραβια παραμελήθηκαν και το πολεμικό ναυτικό σιγά-σιγά εγκαταλείφθηκε. Η ασφάλεια του Βυζαντίου αλλά και η διακίνηση των προϊόντων ανατέθηκε με συνθήκη

στους Βενετούς, στους οποίους δόθηκαν πολλά εμπορικά **προνόμια**.

Οι ενέργειες αυτές, αντί να βελτιώσουν τα έσοδα του κράτους, τα μείωσαν ακόμη περισσότερο. Οι ταπεινωτικές συνθήκες παραχώρησης προνομίων σε ξένους οδήγησαν το Βυζάντιο σε εξάρτηση από τις ναυτικές πόλεις της Ιταλίας και σε αδυναμία να αντιμετωπίσει τους νέους εχθρούς που απειλούσαν και παραβίαζαν τα σύνορά του.

- Ποια είναι τα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου;
- Ποιες ήταν οι συνέπειες της κατάργησης του νόμου του «αλληλέγγυου»;

2. Τα βυζαντινά κάραβια σταμάτησαν το εμπόριο, μετά την παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς.
(Μικρογραφία, Πατριαρχική βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων)

3. Τα στρατιωτικά κτήματα των Βυζαντινών

Οι στρατιώτες διέθεταν κτηματική περιουσία, που είτε την αγόραζαν μόνοι τους είτε τους την παραχωρούσε το κράτος, με αντάλλαγμα τη στρατιωτική υπηρεσία και τη φύλαξη της περιοχής που ανήκαν τα κτήματα. Ο θεσμός αυτός βοήθησε την πολεμική ισχύ του κράτους, αλλά από το τέλος του 10ου αιώνα καταργείται. Από εδώ και στο εξής το Βυζάντιο βρίσκεται αναγκασμένο να στηριχτεί σε ξένα μισθοφορικά στρατεύματα. Κι αυτός είναι ένας από τους λόγους που θα το οδηγήσουν στην παρακμή του.

Will Durant, Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού

4. Ο μητροπολίτης της Αθήνας γράφει στην Πόλη:

«Εσείς, τρυφεροί της Κωνσταντινουπόλεως πολίτες, δε νοιάζεστε για ό,τι συμβαίνει έξω από τις πύλες των τειχών της πόλης σας. Ουδέποτε επισκεφθήκατε τις μακρινές επαρχίες και τις γειτονικές πόλεις να τους διδάξετε ευνομία. Μένετε στην πόλη σας και φροντίζετε την καλοπέρασή σας. Σ' αυτές στέλνετε μόνο τους φορολόγους με δόντια θηρίων. Κι ερημώνονται τα χωριά και οι πόλεις της υπαίθρου από αυτούς κι από άλλους εχθρούς».

Μιχαήλ Χωνιάτης (Μητροπολίτης Αθηνών)

4.a. Βυζαντινός φορολόγος εισπράττει χρήματα από τους οφειλότες.
(Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο, Ι. Μ. Αγ. Αικατερίνης, Σινά)

29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και αποσπούν εδάφη από την αυτοκρατορία

Οι Σελτζούκοι Τούρκοι και οι Νορμανδοί απειλούν την αυτοκρατορία και την Πόλη. Η Ανατολική και η Δυτική εκκλησία χωρίζονται οριστικά. Ο Αλέξιος Α΄ ο Κομνηνός απομακρύνει τους Νορμανδούς.

Στα μέσα του 11ου αιώνα τις ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας απειλούσαν οι **Σελτζούκοι Τούρκοι**. Ήταν λαός ασιατικής καταγωγής και πολλοί απ' αυτούς υπηρετούσαν ως μισθοφόροι κοντά στους Άραβες, από τους οποίους πήραν και τη μουσουλμανική θρησκεία. Με αρχηγό τους τον **Αλπ-Αρσλάν** πέρασαν τα σχεδόν αφύλακτα βυζαντινά σύνορα, κατάκτησαν τις ανατολικές επαρχίες της Αρμενίας και της Καππαδοκίας και έφτασαν ως την Καισάρεια. Τελικός στόχος τους όμως ήταν η Κωνσταντινούπολη.

Το 1068 αυτοκράτορας του Βυζαντίου έγινε ο **Ρωμανός Δ΄, ο Διογένης**. Καταγόταν από την Καππαδοκία και διακρινόταν για το ήθος και τη γενναιότητά του. Παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε, οργάνωσε ένα αξιόμαχο εκστρατευτικό σώμα και, οδηγώντας το ο ίδιος, έσπευσε να αντιμετωπίσει τους Σελτζούκους.

1. Ρωμανός Δ΄ Διογένης.

2. Οι Τούρκοι και οι Νορμανδοί απειλούν την αυτοκρατορία από την Ανατολή και τη Δύση.

Στη μάχη του **Ματζικέρτ** όμως (**1071**) ο στρατός του Ρωμανού έπαθε μεγάλη καταστροφή και ο ίδιος πιάστηκε αιχμάλωτος από τους Τούρκους. Έτσι ανεμπόδιστοι τώρα οι Σελτζούκοι, κατέλαβαν ολόκληρη σχεδόν τη Μικρά Ασία και απέκοψαν τους δρόμους των Βυζαντινών για την Ανατολή.

Δέκα χρόνια μετά τη μάχη του Ματζικέρτ, το 1081, αυτοκράτορας του Βυζαντίου ανέλαβε ο **Αλέξιος Α΄, ο Κομνηνός**, ο οποίος προσπάθησε να οργανώσει το κράτος και να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο των Σελτζούκων. Την ίδια περίπου εποχή όμως εμφανίστηκε στη Δύση ένας άλλος λαός, **οι Νορμανδοί**, οι οποίοι διακρίνονταν για τις ναυτικές τους ικανότητες. Αυτοί κατέβηκαν από τη Σκανδιναβία και τη Βόρεια Ευρώπη και ακολουθώντας το ρεύμα των ποταμών, έφτασαν ως τη Μεσόγειο.

Εκμεταλλευόμενοι τα εσωτερικά προβλήματα των Βυζαντινών και τις συγκρούσεις τους με τους Σελτζούκους Τούρκους, κατάκτησαν χωρίς δυσκολία τα βυζαντινά εδάφη της Νότιας Ιταλίας. Στη συνέχεια πέρασαν στη Βαλκανική, κατέλαβαν το **Δυρράχιο** και, ακολουθώντας την **Εγνατία οδό**, βάδισαν κατά της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης. Μια άλλη ναυτική ομάδα τους κινήθηκε προς την Πελοπόννησο και λεηλάτησε τα παράλια της.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ τότε ζήτησε βοήθεια από τους **Βενετούς**, δίνοντάς τους ως αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια στη Μεσόγειο και στα βυζαντινά λιμάνια. Στην Κωνσταντινούπολη τους επέτρεψε να εγκατασταθούν έξω από τα τείχη, στην έξοδο του Κεράτιου, στον Γαλατά, και να δημιουργήσουν εκεί δική τους εμπορική συνοικία, χωρίς να πληρώνουν φόρους. Οι Βενετοί ανταποκρίθηκαν πρόθυμα στην πρότασή του. Βοήθησαν τους Βυζαντινούς στη θάλασσα και από κοινού κατάφεραν να νικήσουν τους Νορμανδούς και να τους απομακρύνουν από τα Βαλκάνια.

- **Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Βυζαντινοί τον 11ο αιώνα;**
- **Τι ανάγκασε τον Αλέξιο τον Α΄ τον Κομνηνό να παραχωρήσει εμπορικά προνόμια στους Βενετούς;**

3. Βενετοί έμποροι στο λιμάνι του Γαλατά.
(Μικρογραφία χειρογράφου, Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι)

4. Τσαμίκος

Στα κακοτράχαλα τα βουνά,
με το σουραύλι και το ζουρνά,
πάνω στην πέτρα την αγιασμένη,
χορεύουν τώρα τρεις αντρωμένοι.

*Ο Νικηφόρος κι ο Διγενής
κι ο γιος της Άννας της Κομνηνής.*

Δική τους είναι μια φλούδα γης,
μα εσύ, Χριστέ μου, τους ευλογείς
για να γλιτώσουν αυτή τη φλούδα,
απ' το τσακάλι και την αρκούδα.

*Δες πως χορεύει ο Νικηταράς
κι αηδόνι γίνεται ο ταμπουράς!*

Από την Ήπειρο στο Μοριά
κι απ' το σκοτάδι στην λεντεριά.
Το πανηγύρι κρατάει χρόνια,
στα μαρμαρένια του Χάρου αλώνια.

*Κριτής κι αφέντης είν' ο θεός
και δραγουμάνος του ο λαός.*

Στίχοι: Νίκου Γκάτσου
Μουσική: Μάνου Χατζιδάκι

5. Ο Αλπ Αρσλάν τιμά τον αιχμάλωτο Ρωμανό Δ΄

Ο αρχηγός των Σελτζούκων Τούρκων Αλπ Αρσλάν, μετά τη μάχη του Ματζικέρτ φέρθηκε στον αιχμάλωτο αυτοκράτορα Ρωμανό Δ΄ με την καλοσύνη που μόνον οι γενναίοι διαθέτουν. Τον κάλεσε στο γεύμα και του είπε:

«Μη φοβάσαι, δε θα πάθεις κανένα κακό. Θα τιμηθείς όπως αξίζει στη βασιλική σου μεγαλειότητα. Γιατί πιστεύω πως είναι ανόητος ο άνθρωπος εκείνος που δε συλλογίζεται ότι η τύχη μεταβάλλεται και δε σέβεται τις συμφορές των άλλων».

Και, τηρώντας τον λόγο του, τον ελευθέρωσε μαζί με τους άνδρες της φρουράς του και υπέγραψε συνθήκη ειρήνης μαζί του.

Μ. Ψελλός, Χρονογραφία

6. Η Άννα Κομνηνή

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός, όταν γύρισε στο παλάτι από τους πολέμους του με τους Νορμανδούς, ήταν κατάκοπος και εξαντλημένος. Μετά από τρεις ημέρες δέχτηκε το καλύτερο δώρο που μπορούσε να του χαρίσει η γυναίκα του Ειρήνη. Ένα όμορφο κοριτσάκι. Ο Αλέξιος σήκωσε τα μάτια του στον ουρανό και αναφώνησε:

-Ευχαριστώ, Κύριε. Αν δεν έρθει ξοπίσω της γιος, αυτή θα είναι διάδοχός μου, αυτή θα στηρίξει τον θρόνο μου.

Μέσα στην κούνια τής φόρεσαν το αυτοκρατορικό διάδημα και την αρραβώνιασαν με τον δεκάχρονο Κωνσταντίνο Δούκα, γιο του εκθρονισμένου αυτοκράτορα Μ. Δούκα.

Σοφία Παπαδάκη, Ιστορίες από το Βυζάντιο

30α. Η τέταρτη σταυροφορία και η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

Οι σταυροφόροι βοηθούμενοι από τους Βενετούς καταλαμβάνουν την Πόλη. Πολλοί Έλληνες αναγκάζονται να φύγουν και να ιδρύσουν τέσσερα νέα κράτη με σκοπό να ξαναπάρουν την Κωνσταντινούπολη.

Ανάμεσα στις περιοχές που κατέλαβαν οι Σελτζούκοι ήταν και τα **Ιεροσόλυμα**, η ιερή πόλη που έζησε και δίδαξε ο Χριστός. Μετά από αυτό οι χριστιανοί προσκυνητές δεν μπορούσαν να επισκέπτονται ακίνδυνα τους **αγίους τόπους** και όσοι τόλμησαν να το κάνουν συνελήφθησαν, ληστεύτηκαν και βασανίστηκαν.

Οι Βυζαντινοί δεν μπορούσαν να δώσουν μόνοι τους λύση στο πρόβλημα αυτό. Γι' αυτό ο αυτοκράτορας **Αλέξιος Α΄**, ο **Κομνηνός**, παρά το σχίσμα που είχε προηγηθεί¹, ζήτησε βοήθεια από τον **Πάπα της Ρώμης** και τους χριστιανούς της Δύσης. Ο Πάπας δέχτηκε με προθυμία την πρόταση αυτή, γιατί του έδινε την ευκαιρία να παρεμβαίνει στα πράγματα της ανατολικής εκκλησίας.

Γι' αυτό παρακίνησε και τους χριστιανούς άρχοντες των κρατών της Δύσης και των πόλεων της Ιταλίας να βοηθήσουν όλοι την προσπάθεια απελευθέρωσης των Αγίων Τόπων. Αυτοί όμως, αντί να στείλουν βοήθεια στους βυζαντινούς, οργάνωσαν μόνοι τους τέσσερις εκστρατείες που τις ονόμασαν **σταυροφορίες**. Σκοπός τους ήταν να νικήσουν τους Σελτζούκους και να κρατήσουν δικά τους όσα μέρη ελευθερώσουν.

Στην τέταρτη σταυροφορία, οι σταυροφόροι² συγκεντρώθηκαν στη **Βενετία**. Απόφασή τους ήταν να περάσουν με πλοία στην **Αίγυπτο** και μετά να κατευθυνθούν στην Αγία Πόλη, τα Ιεροσόλυμα. Οι Βενετοί διέθεσαν τα καράβια τους μαζί με τα πληρώματά τους. Ως αντάλλαγμα θα έπαιρναν τα μισά από τα εδάφη και τα λάφυρα που θα κατακτούσαν.

1. Το συμβούλιο διακυβέρνησης της Βενετίας.

(Μικρογραφία χειρογράφου, Μουσείο Conté)

2. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους.

(Μικρογραφία χειρογράφου, Παρίσι, Βιβλιοθήκη Αρσενάλ, 15ος αι.)

¹ Οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Ανατολική και τη Δυτική εκκλησία οδήγησαν το 1054 σε οριστική διακοπή των σχέσεων μεταξύ τους, η οποία ονομάστηκε **σχίσμα**.

² **Σταυροφόροι**: Ονομάστηκαν έτσι από τον σταυρό που όλοι έφεραν στον χιτώνα τους.

Λίγο πριν την αναχώρηση του στόλου παρουσιάστηκε στους Βενετούς ο εκθρονισμένος αυτοκράτορας του Βυζαντίου Αλέξιος Άγγελος και ζήτησε τη βοήθειά τους για να ξαναπάρει τον θρόνο, τάζοντάς τους πολλά χρήματα και δώρα. Οι Βενετοί δέχτηκαν την πρότασή του και ο ναύαρχός τους, αντί να κατευθυνθεί στην Αίγυπτο, οδήγησε τους σταυροφόρους στην Κωνσταντινούπολη και ζήτησε από αυτούς να την καταλάβουν.

Η απόρθητη ως τότε βασιλεύουσα έπεσε στα χέρια των σταυροφόρων. Χάθηκαν πολλές ανθρώπινες ζωές. Επί τρεις ημέρες οι κατακτητές λεηλατούσαν, κατέστρεφαν και έκαιγαν την ανυπεράσπιστη Πόλη. Δε σεβάστηκαν ούτε τα ιερά μνημεία, ούτε τις εκκλησίες, ούτε τα μοναστήρια. Η χειρότερη πράξη τους όμως ήταν η λεηλασία και η απογύμνωση της Αγίας Σοφίας από τα ιερά της σκεύη.

■ **Ποιος ήταν ο σκοπός των σταυροφόρων της 4ης σταυροφορίας στην αρχή και γιατί άλλαξε στη συνέχεια;**

■ **Πώς αντιμετώπισαν οι χριστιανοί σταυροφόροι την Κωνσταντινούπολη;**

3. Η Βασιλεύουσα

Ο Γάλλος ιστορικός Βελλεαρδουίνος, που ακολουθούσε τη Σταυροφορία γράφει:

«Όταν αντικρίσαμε την Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι υπάρχει άλλη τόσο πλούσια πόλη παρόμοια με αυτή. Τα ψηλά τείχη, οι πλούσιοι πύργοι, τα ανάκτορα και οι μεγάλες εκκλησίες, που ήταν τόσες πολλές ώστε κανείς δεν μπορεί να πιστέψει πως τις είδε όλες. Κανένας από μας δεν ήταν τόσο σκληρός, ώστε να μην αισθανθεί το δέρμα του να ανατριχιάζει. Γιατί ποτέ άλλος λαός, από την απαρχή του κόσμου, δεν ανέλαβε μια τόσο μεγάλη επιχείρηση όσο εκείνη της δικής μας επίθεσης».

Will Durant, Παγκόσμια Ιστορία Πολιτισμού

4. Θρήνος για τη χαμένη Πόλη

«Ω πόλη, βασίλισσα των πόλεων, ποιος είναι εκείνος που μας παίρνει από σένα, όπως τα παιδιά από την αγαπημένη τους μητέρα; Τι θα γίνουμε; Πού θα πάμε; Ποια παρηγοριά θα βρούμε, γυμνοί καθώς είμαστε, όπως ήρθαμε στον κόσμο, και άστεγοι σαν τα πουλιά;».

Νικήτας Χωνιάτης (βυζαντινός χρονογράφος)

5. Εκδικητής

«Την άπαρτη πόλη μας ξένου πόδι την πάτησε. Εννιακοσίων χρόνων ένδοξη ζωή έσβησε. Φράγκοι, Βενετσιάνοι και Γερμανοί χύνονται απάνω της αχόρταγα. Με τον σταυρό συντρίβουν τον σταυρό μας, με τη θρησκεία τους πελεκούν τη θρησκεία μας.

Γαλέρες φεύγουν και γαλέρες έρχονται. Παίρνουν τα πλούτη μας, τη δόξα μας, τα ιερά μας. Αλλού τα πάνε στη Δύση, να ημερέψουν και κείνης τους λαούς, να δοξάσουν και κείνης τα χώματα. Η Βενετιά τα δέχεται περίχαρη, στολίζεται και καμαρώνει. Στήνει στις πλατείες της τ' άλογα τ' ανεμοπόδαρα, του ακράτητου λαού συμβολική παράσταση».³ *Ανδρέας Καρκαβίτσας, Λόγια της πλώρης (1899).*

6. Πολύτιμο δισκοπότηρο από την Αγία Σοφία. Μεταφέρθηκε κι αυτό στη Βενετία.

³ Μιλά για τα άλογα του Λυσίππου, στα οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 10, σελ. 35.

30β. Τα ελληνικά κράτη μετά την άλωση της Πόλης

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204) δημιουργήθηκαν από βυζαντινούς άρχοντες τέσσερα μικρά ελληνικά κράτη, με σκοπό να απελευθερώσουν τη σκλαβωμένη πρωτεύουσα:

1. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας

Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου **Θεόδωρος Λάσκαρης** και ο Πατριάρχης, μετά την άλωση της Πόλης, κατέφυγαν στη **Νίκαια** της Μικράς Ασίας¹ και ανασύνταξαν εκεί την **εξόριστη βυζαντινή** αυτοκρατορία. Αυτή φιλοξενούσε τώρα τον αυτοκρατορικό αετό και μάλιστα δικέφαλο, με το ένα κεφάλι να κοιτάζει την Ανατολή και το άλλο τη χαμένη Κωνσταντινούπολη. Κάνοντας διπλό αγώνα, κατά των Τούρκων και των Φράγκων, ο Λάσκαρης και οι διάδοχοί του Παλαιολόγοι κατάφεραν να διατηρήσουν τη νέα «αυτοκρατορία» επί 57 χρόνια και από εκεί να απελευθερώσουν την Πόλη (1261).

Η ιστορία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας είναι «η ιστορία της Πόλης χωρίς την Πόλη».

1. Ο δικέφαλος αετός έγινε το σύμβολο της εξόριστης αυτοκρατορίας.

2. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Ιδρυτές της ήταν οι Κομνηνοί. Πρωτεύουσά της είχε την **Τραπεζούντα** του Εύξεινου Πόντου. Η θέση και η μεγάλη απόστασή της από τα άλλα ελληνικά κράτη δεν τη βοήθησε να συνεργαστεί μαζί τους. Οι ιδρυτές και οι διάδοχοί τους, αγωνίστηκαν μόνοι, ανάμεσα σε πολλούς εχθρικούς λαούς, την οργάνωσαν οικονομικά και στρατιωτικά και κατάφεραν να την κρατήσουν ελεύθερη **257** χρόνια.

Στο διάστημα αυτό, αλλά και στα χρόνια της τουρκοκρατίας που ακολούθησαν, η Τραπεζούντα ήταν το χριστιανικό κέντρο των γύρω από τον Εύξεινο Πόντο ελληνικών πόλεων. Σ' αυτή έχει τις ρίζες του ο ποντιακός ελληνισμός και γι' αυτή μιλούν ακόμη οι παραδόσεις, οι χοροί και τα τραγούδια των Ποντίων.

2. Πόντιοι χορευτές και λυράρης.

3. Ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Τραπεζούντα. Οι ιδρυτές του νέου κρατιδίου μετέφεραν εδώ τις μνήμες και το όνομα της Μεγάλης Εκκλησίας.

¹ **Νίκαια:** Πόλη κοντά στην ασιατική πλευρά της Προποντίδας, που απέχει 160 χιλ. από την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας δηλαδή κατέφυγε στην κοντινότερη μεγάλη πόλη.

3. Το Δεσποτάτο² της Ηπείρου

Το ίδρυσε στην **Ήπειρο** ο δεσπότης Μιχαήλ Α΄ Άγγελος με πρωτεύουσά του την **Άρτα**. Με τον καιρό αύξησε την επικράτειά του σε όλη τη δυτική Ελλάδα και τη Μακεδονία. Η πιο σημαντική στιγμή της ιστορίας του όμως ήταν η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, της δεύτερης σημαντικής πόλης της Αυτοκρατορίας, από τους Λατίνους, είκοσι χρόνια μετά την άλωσή της (1224).

4. Στην **Παναγία την Παρηγορίτισσα** αφιέρωσαν τη Μητρόπολή τους, στην Άρτα, οι ιδρυτές του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

4. Το Δεσποτάτο του Μιστρά

Το ίδρυσαν πολύ αργότερα οι Παλαιολόγοι σε οχυρωμένη από τους Φράγκους θέση, κοντά στη Σπάρτη. Το μικρό, στο ξεκίνημά του, Δεσποτάτο απλώθηκε σιγά-σιγά και, αφαιρώντας εδάφη από τους Φράγκους, έφτασε ως τον Ισθμό της Κορίνθου. Το Δεσποτάτο γνώρισε μεγάλη ακμή στα γράμματα και τις τέχνες. Εδώ έζησε και δίδαξε ο σοφός **Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός**. Εδώ στέφθηκε ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου **Κωνσταντίνος Παλαιολόγος**.

Τα κάστρα, τα παλάτια και οι εκκλησίες του σώζονται ως σήμερα και δίνουν ανάγλυφη την εικόνα της βυζαντινής αυτής πολιτείας.

5. Ο Μιστράς όπως σώζεται σήμερα.

² **Δεσποτάτο:** Πριγκιπάτο, **δεσπότης:** ηγεμόνας.

31. Η ανάκτηση της Πόλης από τον Μιχαήλ Η΄, τον Παλαιολόγο

Η Κωνσταντινούπολη απελευθερώνεται και ξαναγίνεται πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους. Τώρα όμως αντιμετωπίζει πολλά εσωτερικά προβλήματα και απειλείται από περισσότερους εχθρούς.

Οι Φράγκοι που κυρίευσαν την Κωνσταντινούπολη, αφού τη λεηλάτησαν για πολύ καιρό και πήραν τους θησαυρούς της, άρχισαν πλέον να μην ενδιαφέρονται γι' αυτή.

Ο **Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος**, που ήταν αυτοκράτορας της Νίκαιας, δεν άφησε την ευκαιρία να πάει χαμένη. Με μυστική εντολή δικοί του άνθρωποι παρακολουθούσαν μέρα-νύχτα την πόλη αναζητώντας τρόπο να μπουν σ' αυτή κρυφά και να την πάρουν δίχως πόλεμο. Παράλληλα ο ίδιος συνεργάστηκε και με τους Γενουάτες¹, που είχαν ισχυρό ναυτικό, και τους υποσχέθηκε εμπορικά προνόμια στα βυζαντινά λιμάνια, αν τον βοηθούσαν να ξαναπάρει την Πόλη.

Η τύχη όμως βοήθησε τον αυτοκράτορα να πετύχει μόνος τον σκοπό του. Το καλοκαίρι του **1261** ο στρατηγός του Αλέξιος Στρατηγόπουλος κατάφερε να μπει στην Πόλη από αφύλαχτο άνοιγμα των τειχών και να την καταλάβει χωρίς καμιά αντίσταση των Φράγκων.

Έτσι, ο Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος, στέφτηκε αυτοκράτορας στον ναό της Αγίας Σοφίας από τον Πατριάρχη Αρσένιο. Ο ίδιος ακόμη κατάφερε να ξαναπάρει αρκετά από τα κατακτημένα μέρη της Ελλάδας. Ένα μεγάλο μέρος τους όμως παρέμεινε στους Φράγκους.

Στα πενήντα επτά χρόνια, που η Κωνσταντινούπολη ήταν στα χέρια των Λατίνων, κανένας από τους κατακτητές-ηγεμόνες της δεν αντιμετώπισε τα προβλήματα των Ελλήνων κατοίκων της. Τα ταμεία του κράτους άδειασαν, τα κτίσματα ερειπώθηκαν και τα έργα τέχνης λεηλατήθηκαν ή μεταφέρθηκαν στη Δύση. Η χριστιανική πίστη κλονίστηκε και οι Φράγκοι, που βεβήλωσαν τους ιερούς ναούς της Πόλης, έγιναν μισητοί κι ανεπιθύμητοι για όλους τους Βυζαντινούς.

Η ανάκτηση της Πόλης όμως δεν έλυσε τα προβλήματα που υπήρχαν ούτε τα νέα που είχαν δημιουργηθεί. Η Κωνσταντινούπολη έμεινε χωρίς συμμάχους και οι εχθροί τώρα ήταν πολλοί. Στην Ανατολή παραμόνευαν νέα και πιο επικίνδυνα τουρκικά φύλα, στον Βορρά απειλούσαν οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι, στη Δύση οι Φράγκοι και οι Βενετοί. Όλα φανέρωναν ότι η αυτοκρατορία εξέπεμπε τις τελευταίες αναλαμπές της, λίγο πριν την τελική της πτώση.

1. Ο Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος, στέφθηκε αυτοκράτορας και στην Αγία Σοφία.

¹ Η **Γένουα** ήταν ναυτική πόλη της Ιταλίας και ανταγωνιζόταν τη Βενετία στο εμπόριο.

- Με ποιο τρόπο ξαναπήραν οι Βυζαντινοί την Πόλη;
- Σε τι κατάσταση βρήκαν οι Βυζαντινοί την Κωνσταντινούπολη;

2. Σχέδιο της Κωνσταντινούπολης κατά τον 15ο αιώνα. Διακρίνονται τα τείχη, ο Κεράτιος κόλπος και ο Γαλατάς, όπου είχαν εγκατασταθεί Βενετοί και Γενουάτες. (Φλωρεντία, Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη)

3. Στην Πόλη από το κρυφό πέρασμα

«Ο στρατηγός Αλέξιος Στρατηγόπουλος καιρό πολύ προσπαθούσε να βρει τρόπο να μπει στη βασιλεύουσα. Βλέποντας όμως τα απόρθητα τείχη που ορθώνονταν μπροστά του είχε απογοητευτεί. Ένα πρωινό οι στρατιώτες του έφεραν στη σκηνή του έναν γέροντα, που βρέθηκε ξαφνικά μπροστά τους έξω από τα τείχη. Τότε ο στρατηγός τον πήρε παράμερα και τον ρώτησε:

- Ποιος είσαι; Από πού έρχεσαι και πού πας;
- Από την Πόλη έρχομαι, άρχοντά μου, και πάω εδώ κοντά στα περιβόλια μου.
- Δε λες την αλήθεια. Αφού είναι ακόμη νύχτα, πώς σε άφησαν οι φύλακες να βγεις από τα τείχη;
- Είναι μια κρυφή τρύπα κάτω από τα τείχη, άρχοντά μου, που κανένας άλλος δεν την ξέρει, εκτός από μένα. Εγώ την ξέρω από παλιά. Και, όταν θέλω, μπαίνω-βγαίνω απ' αυτή στην Πόλη χωρίς να με δει κανείς.

Ο Στρατηγόπουλος χάρηκε πολύ. Του έταξε δώρα και τιμές αν του έδειχνε το κρυφό πέρασμα και κατάφερνε κι αυτός να μπει στην Πόλη. Ο γέροντας, που κατάλαβε με ποιον είχε να κάμει, δέχτηκε με χαρά να πει το μυστικό και χωρίς δώρα. Οδήγησε τον στρατηγό κοντά στα τείχη και του έδειξε το κρυφό πέρασμα. Την άλλη μέρα η Πόλη ήταν ξανά στα χέρια των Βυζαντινών».

Γ. Φραντζής Βυζαντινός χρονογράφος (διασκευή)

4. Ο ελευθερωτής αυτοκράτορας της Πόλης γράφει:

«Η Κωνσταντινούπολη, η Ακρόπολη του κόσμου, η αυτοκρατορική πρωτεύουσα των Ρωμαίων¹, η οποία σύμφωνα με το θέλημα του θεού βρισκόταν στα χέρια των Λατίνων, ήρθε και πάλι στην εξουσία των Ρωμαίων. Τούτο ήταν θέλημα Θεού να συμβεί από εμένα».

Α. Α. Βασίλειφ, *Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*

5. Η ευκαιρία χάθηκε

Τα έθνη της Δύσης και τα ελληνικά πριγκιπάτα της βαλκανικής χερσονήσου δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι έπρεπε να ενωθούν και μαζί με τον Μιχαήλ Παλαιολόγο να σώσουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οι προσωπικές φιλοδοξίες των ηγετών τους δεν μπορούσαν να δουν ότι όχι μόνο απειλείται καθένα ξεχωριστά, αλλά και ολόκληρη η χριστιανοσύνη. Ένα ισχυρό και ενωμένο Βυζάντιο θα μπορούσε να τους σώσει όλους.

Α.Α. Βασίλειφ, *Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*

6. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης.

Με κίτρινο χρώμα σημειώνονται τα λατινικά κράτη που δημιουργήθηκαν μετά τη Δ' Σταυροφορία.

¹ Οι Βυζαντινοί εξακολουθούσαν να ονομάζουν τον εαυτό τους Ρωμαίους.

32. Η Θεσσαλονίκη γνωρίζει μεγάλη ακμή

Η Θεσσαλονίκη, από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια, είναι η δεύτερη σημαντική πόλη της αυτοκρατορίας. Αναπτύσσει σπουδαία εμπορική, πνευματική και πολιτική κίνηση, την οποία διατηρεί ακόμη και στα χρόνια της παρακμής.

Η Θεσσαλονίκη ήταν σπουδαίο οικονομικό και πνευματικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Πηγές της εποχής αναφέρουν ότι «ο Κωνσταντίνος για λίγο είχε σκεφτεί να κάνει αυτή πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας»¹.

Η θέση της στον κόλπο του Θερμαϊκού και στην εύφορη κοιλάδα του Αξιού ποταμού την έκανε σταυροδρόμι των στεριανών και των θαλάσσιων εμπορικών δρόμων και της έδωσε φήμη και πλούτη. «Η γη και η θάλασσα έχουν ταχτεί να λειτουργούν για χάρη μας και να μας προσφέρουν τα πλούσια δώρα τους αδαπάνως», γράφει ο ιστορικός Ιωάννης Καμενιάτης². Τα χαρίσματα αυτά όμως την έκαναν και στόχο πολλών κατακτητών, οι οποίοι έφτασαν αρκετές φορές απειλητικοί κάτω από τα τείχη της. Το 904 οι Σαρακηνοί και το 1185 οι Νορμανδοί την κατέλαβαν και τη λεηλάτησαν.

Παρά τις δυσκολίες αυτές όμως, η Θεσσαλονίκη διατηρούσε τον πλούτο και την εμπορική της κίνηση από τα πρώτα ως τα τελευταία βυζαντινά χρόνια. Είχε ακόμη αξιόλογη πνευματική ανάπτυξη και δραστηριότητα, όπως μαρτυρούν τα μνημεία παλαιάς βυζαντινής τέχνης και οι εκκλησίες που σώζονται ακόμη στην πόλη. Ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους είχε ο ναός του Αγίου Δημητρίου, που ήταν πολιούχος και προστάτης της.

Στα χρόνια παρακμής της αυτοκρατορίας (13ος-

1. Χάρτης με τις πόλεις που ο Κωνσταντίνος είχε διαλέξει για να μεταφέρει την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

2. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη.

¹ Σωζομενός (Ιστορικός του 5ου μ.Χ. αιώνα). Δες και το κείμενο-πηγή 3.

² Ιωάννης Καμενιάτης: βυζαντινός ιστορικός από τη Θεσσαλονίκη.

14ος αιώνας), η Θεσσαλονίκη, αντίθετα από άλλες πόλεις, διατήρησε και αύξησε την πνευματική και την εμπορική της δραστηριότητα και γι' αυτό **της είχε δοθεί το προνόμιο να είναι αυτοδιοικούμενη**. Εδώ λειτουργούσαν κατώτερα και μέσα σχολεία, αλλά και ανώτατες σχολές Μαθηματικών, Νομικής, Φιλοσοφίας και Ρητορικής. Τους μισθούς των δασκάλων τους μάλιστα πλήρωναν οι αρχές της πόλης.

Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε εδώ το **κίνημα των Ζηλωτών**, που ήταν πρωτόγνωρο για την αυτοκρατορία και την εποχή. Οι Ζηλωτές ήταν ένα είδος πολιτικού κόμματος, που υπερασπιζόταν τα συμφέροντα των χαμηλών τάξεων (*μικροκαλλιεργητών, μικροτεχνιτών, εργατών και ναυτικών*) απέναντι στους πλούσιους, τους υπερέχοντες και τους δυνατούς. Οι τελευταίοι είχαν στα χέρια τους το εμπόριο, τον πλούτο και τα προνόμια και εκμεταλλεύονταν τους οικονομικά αδύναμους. Η αντιπαράθεση ανάμεσά τους μάλιστα, στα μέσα του 14ου αιώνα, οδήγησε σε αιματηρές συγκρούσεις και επανάσταση, από την οποία νικητές βγήκαν οι Ζηλωτές.

Οι Ζηλωτές απομάκρυναν με τη βία τους ευγενείς από την πόλη, λεηλάτησαν και δήμευσαν τις περιουσίες τους και ανέλαβαν αυτοί τη διοίκησή της. Η «*δημοκρατική κυβέρνησή*» τους, όπως την ονόμασαν, διοίκησε τη Θεσσαλονίκη επτά χρόνια (1342-1349). Στο διάστημα αυτό όμως οι συνασπισμένοι ευγενείς, με τη βοήθεια και του αυτοκράτορα της Πόλης, οργανώθηκαν και κατάφεραν να ξαναπάρουν τη διοίκηση της πόλης από τους Ζηλωτές. Τα γεγονότα αυτά όμως, παρά τις κάποιες υπερβολές που τα συνόδευσαν, έμειναν στην ιστορία της εποχής ως παράδειγμα αγώνα απελευθέρωσης των αδυνάτων από τον ζυγό και την εκμετάλλευση των δυνατών.

- Ποια πλεονεκτήματα έκαναν τη Θεσσαλονίκη δεύτερη πόλη της αυτοκρατορίας στο εμπόριο και τον πλούτο, μετά την Κωνσταντινούπολη;
- Σήμερα αποκαλούμε τη Θεσσαλονίκη «*συμπρωτεύουσα*», «*νύμφη του Θερμαϊκού*» και «*πόλη του Άη-Δημήτρη*». Σχολιάστε αυτά τα προσωνύμια.

3. Η Θεσσαλονίκη «*πρωτεύουσα*» της αυτοκρατορίας

«Όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος αποφάσισε να κάνει τη νέα πρωτεύουσα, δε διάλεξε αμέσως το Βυζάντιο. Για λίγο σκέφτηκε τη Ναϊσό (Νίσα της Σερβίας σήμερα), όπου γεννήθηκε, τη Σαρδική (Σόφια) και τη Θεσσαλονίκη. Η προσοχή του ακόμη στράφηκε και στην Τροία, την πατρίδα του Αινεία, ο οποίος, όπως λέει η παράδοση, ήρθε στην Ιταλία μετά την άλωση και την καταστροφή της από τους Αχαιούς και θεμελίωσε τη Ρώμη».

Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*

4. Η Θεσσαλονίκη στα βυζαντινά χρόνια.
(Ζωγραφική αναπαράσταση Μ. Καμπάνη)

5.α. Η Θεσσαλονίκη τις μέρες της Διεθνούς Έκθεσης.

5. Τα βυζαντινά και τα σύγχρονα «Δημήτρια»

5.β. Το βυζαντινό πανηγύρι των «Δημητρίων»

«Τις μέρες της γιορτής του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου), εκτός από τις τελετές τιμής για τη μνήμη του Αγίου, η πόλη οργάνωνε περίφημο εμπορικό πανηγύρι, τα Δημήτρια, που κρατούσε αρκετές μέρες. Κατά τη διάρκειά του εκτός από τους Έλληνες έρχονταν εκεί, από τις μακρινές πατρίδες τους, Σλάβοι, Ιταλοί, Ισπανοί, Πορτογάλοι, Γάλλοι και άλλοι πολλοί, για να εμπορευτούν τα προϊόντα τους».

A.A. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*

6. Άγιο Όρος: Η πολιτεία των μοναχών

6.α. Άγιο Όρος, Ιερά Μονή Εσφιγμένου.

Στη διάρκεια της εικονομαχίας πολλοί διωκόμενοι εικονολάτρες κατέφυγαν στο όρος Άθως της Χαλκιδικής, παίρνοντας μαζί τους ιερά λείψανα, εικόνες, χειρόγραφα και σκεύη των εκκλησιών, για να τα περισώσουν. Εκεί, αρχικά, ζούσαν σε σπηλιές και σε σκήτες³ «μελετώντας και διαλογιζόμενοι».

Στα χρόνια των Μακεδόνων, όταν οι εικονομαχικές διαμάχες ηρέμησαν, με την οικονομική βοήθεια και των αυτοκρατόρων χτίστηκαν εκεί πολλά μοναστήρια. Οι μοναχοί τους έφτασαν τις τρεις χιλιάδες. Για το χτίσιμό τους εργάστηκαν σπουδαίοι αρχιτέκτονες και για την εικονογράφηση των ναών τους ονομαστοί ζωγράφοι.

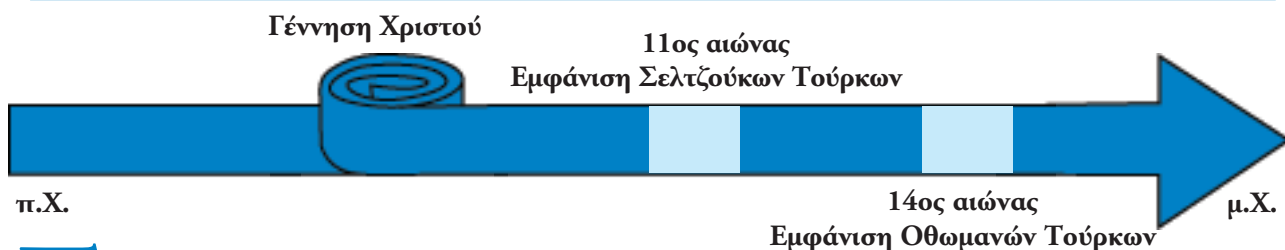
Οι μοναχοί, στη διάρκεια των αιώνων που ακολούθησαν, διατήρησαν την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, καλλιέργησαν τη βυζαντινή ζωγραφική και μουσική και διέσωσαν πολύτιμα εικονογραφημένα χειρόγραφα. Ο ανεκτίμητος αυτός πλούτος των ιστορικών πηγών φυλάσσεται, έως σήμερα, στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών.

Σήμερα η «Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους» είναι αυτοδιοικούμενη. Διοικείται δημοκρατικά από την ιερή κοινότητα, που την αποτελούν οι ηγούμενοι των μοναστηριών και έχει έδρα τις **Καρυές**. Την ύπαρξη και τη λειτουργία της έχουν εγγυηθεί διεθνείς συνθήκες και την προστατεύει η ελληνική πολιτεία.

³ Σκήτη: μικρό μοναχικό κελί.

33. Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατακτούν βυζαντινά εδάφη

Οι Οθωμανοί Τούρκοι εμφανίζονται στα ανατολικά σύνορα. Επεκτείνονται γρήγορα και δημιουργούν δικό τους κράτος στη Μικρά Ασία και τη Βαλκανική. Πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη και θέλουν να την κάνουν πρωτεύουσά τους.

Στα μέσα του 14ου αιώνα ένας νέος εχθρός, οι **Οθωμανοί Τούρκοι**, εμφανίστηκαν στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας. Ήταν σκληροί πολεμιστές και φανατικοί Μουσουλμάνοι. Τους πληθυσμούς που αντιμετώπιζαν στο πέρασμά τους, τους ανάγκαζαν ν' αλλάξουν πίστη και να εξισλαμιστούν. Ανεμπόδιστοι σχεδόν κατέκτησαν ολόκληρη τη Μικρά Ασία και έφτασαν ως την **Προύσα**, την οποία έκαναν πρωτεύουσά τους.

Με αρχηγό τους τον σουλτάνο **Μουράτ Α΄** έφτασαν στον Ελλήσποντο, πέρασαν στην ευρωπαϊκή ακτή και κατέλαβαν περιοχές της Θράκης, της Μακεδονίας και της κεντρικής Ελλάδας. Το **1389** νίκησαν στο **Κοσσυφοπέδιο** της Σερβίας τον στρατό των ενωμένων χριστιανικών λαών και κατέκτησαν ολόκληρη σχεδόν τη Βαλκανική.

Λίγα χρόνια αργότερα ο σουλτάνος **Βαγιαζήτ**, διάδοχος του Μουράτ Α΄, πολιορκήσε στενά την Κωνσταντινούπολη, θέλοντας να την κάνει πρωτεύουσα του κράτους του. Για καλή τύχη της Πόλης όμως, εμφανίστηκε τότε στα ανατολικά σύνορα ένας άλλος ασιατικός λαός, οι **Μογγόλοι**. Με αρχηγό τους τον **Ταμερλάνο** λεηλατούσαν και αφάνιζαν τα πάντα στο πέρασμά τους. Τότε ο Βαγιαζήτ έλυσε την πολιορκία της Πόλης και έσπευσε να τους αντιμετωπίσει, πριν φτάσουν στην πρωτεύουσά του την **Προύσα**, όπου είχε την οικογένεια και τους θησαυρούς του. Στη μάχη της **Άγκυρας** όμως (**1402**) οι Τούρκοι νικήθηκαν και ο Βαγιαζήτ πιάστηκε αιχμάλωτος. Οι Μογγόλοι, παρά τη νίκη τους, δε συνέχισαν την προέλασή τους. Αφού ερήμωσαν τη Μικρά Ασία άλλαξαν πορεία και επέστρεψαν στην Ανατολή.

Για είκοσι χρόνια οι Τούρκοι δεν ενόχλησαν ξανά το Βυζάντιο. Το **1421** όμως έγινε σουλτάνος ο **Μουράτ Β΄**. Φιλόδοξος και ορμητικός καθώς ήταν, ήθελε να συνεχίσει το έργο που δεν ολοκλήρωσε ο Βαγιαζήτ. Γι' αυτό οργάνωσε τον στρατό του και τον επόμενο χρόνο

1. Χάρτης της οθωμανικής επέκτασης και της πορείας των Μογγόλων.

πολιορκήσε την Κωνσταντινούπολη από στεριά και θάλασσα, απορρίπτοντας όλες τις προτάσεις των Βυζαντινών για χρήματα και ειρήνη. Τα τείχη όμως και η ηρωική άμυνα των κατοίκων της έσωσαν την Πόλη κι αυτή τη φορά.

Ο Μουράτ έλυσε την πολιορκία και με ορμητήριο τη δεύτερη πρωτεύουσά του, την **Αδριανούπολη** της Θράκης, στράφηκε προς την Ελλάδα, τα Βαλκάνια και την Ευρώπη. Κυρίευσε τη Θεσσαλονίκη (**1430**), ανάγκασε τους κατοίκους των Ιωαννίνων να του παραδώσουν το κάστρο και την πόλη τους κι έφτασε λεηλατώντας ως τον Ισθμό της Κορίνθου. Ύστερα στράφηκε προς τον Βορρά και νίκησε στη **Βάρνα** της Βουλγαρίας τους ενωμένους χριστιανικούς λαούς, που προσπάθησαν να τον αντιμετωπίσουν (**1444**). Με τις κατακτήσεις αυτές τα σύνορα του οθωμανικού κράτους απλώθηκαν κι έφτασαν από τον Ευφράτη ως το Δούναβη, την Αδριατική και το Αιγαίο. **Μόνη ελεύθερη νησίδα ανάμεσά τους έμενε η Κωνσταντινούπολη.**

2. Το παιδομάζωμα

2.α. Τάγμα εκπαιδευομένων γενιτσάρων.
(Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

«Στους κατακτημένους λαούς οι Οθωμανοί Τούρκοι επέβαλαν το **παιδομάζωμα**. Για να καλύψουν τις στρατιωτικές τους ανάγκες, καθώς έλεγαν, έπαιρναν, από μικρή ηλικία, τα δυνατά αρσενικά παιδιά των χριστιανών, τα έκαναν μουσουλμάνους, τα φανάτιζαν και τα εκπαίδευαν σε ειδικά στρατόπεδα στην τέχνη του πολέμου. Από αυτή τη βίαιη στρατολόγηση δημιούργησαν τα **τάγματα των γενιτσάρων**, που φημίζονταν για τη μαχητικότητά τους αλλά και για τη σκληρότητά τους κατά των αντιπάλων τους».

- Πού αποδίδετε τη γρήγορη και ανεμπόδιστη εξάπλωση των Οθωμανών Τούρκων στη Μικρά Ασία και τη Βαλκανική;
- Έλυσε τα προβλήματα των Βυζαντινών η σύγκρουση των Τούρκων και των Μογγόλων;

3. Έτσι παραδόθηκε το κάστρο των Ιωαννίνων

Ο σουλτάνος Μουράτ Β΄ έγραψε προς τους κατοίκους των Ιωαννίνων:

«Σας συμβουλεύω να έλθετε θεληματικώς να μου παραδώσετε το κάστρο σας και να με προσκυνήσετε για βασιλέα σας. Αλλιώς θα έλθω με τα στρατεύματά μου και θα το πάρω με το σπαθί μου. Και τότε, όπως εκυριεύσαμε τη Θεσσαλονίκη και εχαλάσαμε τις εκκλησίες και ερημώσαμε και αφανίσαμε τα πάντα, έτσι θέλομεν χαλάσει την πόλη σας, και εσάς και τα πράγματά σας. Και το κρίμα να το γυρεύει ο Θεός από εσάς...»

Σπ. Λάμπρος, *Νέος Ελληνομνημόνων*

3.α. Τμήμα του κάστρου των Ιωαννίνων, όπως είναι σήμερα.

4. Έτσι πέθανε ο σουλτάνος Μουράτ Α΄

«Λίγο πριν από τη μάχη του Κοσσυφοπεδίου, ο σουλτάνος **Μουράτ Α΄** με κήρυκες διαλάλησε ότι θα έδινε χάρη, χρήματα και τίτλους στους αντιπάλους που θα λιποτακτούσαν από τον στρατό τους. Ένας Σέρβος μαχητής τότε προσποιήθηκε τον λιποτάκτη και ζήτησε να δει τον σουλτάνο στη σκηνή του, για να του φανερώσει κάποιο μυστικό. Καθώς όμως έσκυψε κοντά του, έσυρε το κρυμμένο ξιφίδιό του και τον σκότωσε. Οι Τούρκοι κράτησαν μυστικό τον θάνατό του ως το τέλος της μάχης, που την κέρδισαν. Τη θέση του Μουράτ Α΄, μετά τον θάνατό του, πήρε ο γιος του **Βαγιαζήτ**».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών (διασκευή)

5. Ο Βενετός πρέσβης γράφει για την κατάσταση στην Πόλη:

«Το βυζαντινό κράτος είναι σε απελπιστική κατάσταση τόσο εξαιτίας των Τούρκων, οι οποίοι το ενοχλούν εξαιρετικά απ' όλες τις πλευρές, όσο και εξαιτίας του αυτοκράτορα και της κυβέρνησής του, για τους οποίους εδώ υπάρχει μεγάλη δυσaréσκεια. Ο λαός θα ήθελε να κυβερνιέται από τους Λατίνους, προτιμώντας περισσότερο τη δική μας επικυριαρχία. Γιατί αληθινά ο λαός δε μπορεί να παραμείνει σ' αυτή την κατάσταση, με κανένα αντάλλαγμα στον κόσμο».

Charles Diehl, Εισαγωγή στο βυζαντινό πολιτισμό

6. Βυζαντινοί απεσταλμένοι ζητούν βοήθεια από τον Πάπα

Οι Βυζαντινοί δεν πήραν μέρος στη μάχη της Βάρνας. Ο αυτοκράτορας **Ιωάννης Η΄, ο Παλαιολόγος**, αντί να συνεργαστεί με τους γείτονές του και ν' αντιμετωπίσουν ενωμένοι τον κοινό τουρκικό κίνδυνο, ζήτησε βοήθεια από τον Πάπα και τους Φράγκους. Κι αυτοί, για να τον βοηθήσουν, ζητούσαν ως αντάλλαγμα νέα προνόμια και την υποταγή της **Ορθόδοξης** ανατολικής εκκλησίας στη δυτική **Καθολική**. Η ενέργεια αυτή δε βρήκε σύμφωνο τον λαό του Βυζαντίου. Για μια φορά ακόμη, χωρίστηκε σε αντιμαχόμενες παρατάξεις: τους **ενωτικούς**, που ήθελαν την ένωση των εκκλησιών και τους **ανθενωτικούς**, που τη μάχονταν, για να μη νοθευτεί η πίστη τους, καθώς έλεγαν.

34. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος προσπαθεί να σώσει την πρωτεύουσα

Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος γίνεται αυτοκράτορας στην Πόλη. Όλοι τον δέχονται με ανακούφιση και στηρίζουν τις ελπίδες τους σ' αυτόν. Κι εκείνος κάνει ό,τι είναι δυνατό για τη διαφύλαξη και τη σωτηρία της.

Ο αυτοκράτορας **Ιωάννης Η« Παλαιολόγος** πέθανε το **1448**, πριν ολοκληρώσει την προσπάθειά του για την ένωση των εκκλησιών, αφήνοντας το θέμα αυτό σε εκκρεμότητα και τον λαό σε αναταραχή. Οι άρχοντες και ο λαός της Πόλης διάλεξαν για νέο αυτοκράτορα τον αδελφό του **Κωνσταντίνο**, Δεσπότη¹, ως τότε, του Μιστρά. Τα χρόνια που κυβέρνησε εκεί διακρινόταν ως καλός στρατιωτικός, δίκαιος κυβερνήτης, σεβαστός και αγαπητός άρχοντας.

Την είδηση της εκλογής του έφερε στον νέο αυτοκράτορα, που βρισκόταν στο Μιστρά, ένα γρήγορο καράβι, μαζί με τις ευχές και τις ελπίδες όλων.

Ο Κωνσταντίνος δέχτηκε την πρόταση των Βυζαντινών και στέφθηκε αυτοκράτορας από τον επίσκοπο του Μιστρά με μια απλή τελετή στη μητρόπολη της μικρής πολιτείας του Μοριά. Ύστερα χωρίς καθυστέρηση και με το ίδιο πλοίο ξεκίνησε για την Πόλη.

Στην Κωνσταντινούπολη έγινε δεκτός από τον λαό με αγάπη και πολλές προσδοκίες. Όλοι πίστευαν ότι αυτός μόνο μπορούσε να ενώσει τους διχασμένους Βυζαντινούς και να σώσει την πόλη από τους κινδύνους που την απειλούσαν. Ο **Κωνσταντίνος** όμως γνώριζε καλά τις δυσκολίες που τον περίμεναν και αποφάσισε να τις αντιμετωπίσει. Γι' αυτό, μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά του:

- Έστειλε πρεσβευτές στον σουλτάνο Μουράτ Β« και πρότεινε συνθήκη ειρήνης ανάμεσά τους. Ο Μουράτ αναγνώρισε τον νέο αυτοκράτορα και συμφώνησε για την ειρήνη που του ζήτησε.
- Πήρε για συνεργάτες του ανθρώπους **ενωτικούς** και **ανθενωτικούς**, για να συμφιλιώσει τις δυο αντιμαχόμενες παρατάξεις. Προσπάθησε να τους πείσει να μονοιάσουν και να συνεργαστούν για την ενότητα της χριστιανοσύνης, αλλά και για τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης και της αυτοκρατορίας.
- Οργάνωσε και εξόπλισε τη μικρή φρουρά της Πόλης, συντήρησε τα καράβια του στόλου κι ασφάλισε την είσοδο του Κεράτιου κόλπου με διπλή χοντρή αλυσίδα, εμποδίζοντας την είσοδο εχθρικών πλοίων σ' αυτόν.
- Επικοινωνήσε με τον Πάπα και ζήτησε τη βοήθεια που αυτός είχε υποσχεθεί στον αδελφό του. Του πρότεινε ακόμη να στείλει καθολικούς ιερωμένους του στην Πόλη, για

1. Το πλοίο της καλής είδησης

«Γαλέρα μου, όρτσα τα πανιά,
πέτα στη χώρα του Μοριά
με την ψυχή μας όλη,
να πας στον άξιο βασιλιά
κορώνα και χρυσά κλειδιά,
που του χαρίζει η Πόλη.

Και να του πεις να μην αργεί,
-χαρά κι ελπίδα μας κρυφή-,
τι γύρω έχει μαυρίσει
ο ουρανός, κι είναι καιρός
να φτερουγίσει χρυσαϊτός
τους ίσκιους να σκορπίσει».

Από το περιοδικό
Διάπλασις των Παίδων

¹ **Δεσπότης:** ηγεμόνας, κυβερνήτης.

να **συλλειτουργήσουν** στην Αγία Σοφία με κληρικούς της ορθόδοξης εκκλησίας.

- Κάλεσε, τέλος, τις παροικίες² των ξένων, που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη, να βοηθήσουν με χρήματα και μάχιμους άνδρες την επισκευή των τειχών και την οργάνωση της άμυνας της Πόλης, φροντίζοντας έτσι και για τη δική τους ασφάλεια.

Η βοήθεια από τον Πάπα και τη Δύση δεν ήρθε. Οι Βενετοί της Πόλης έδωσαν πλοία, μαχητές και τεχνίτες για τη συντήρηση του στόλου. Οι Γενουάτες έθεσαν στη διάθεση του αυτοκράτορα εφτακόσιους μαχητές και τον ονομαστό στρατιωτικό **Ιωάννη Ιουστινιάνη**. Και ο Κωνσταντίνος ανέθεσε σ' αυτόν τη συντήρηση των τειχών και την άμυνα της Πόλης. Κοντά τους βρέθηκαν ακόμη πολλοί εθελοντές, Έλληνες και ξένοι. Παρόλα αυτά όμως, το σύνολο των μάχιμων υπερασπιστών δεν ξεπερνούσε τις δέκα χιλιάδες άνδρες.

Στο πρώτο διάστημα της βασιλείας του Κωνσταντίνου ηρέμησαν και οι διαμάχες ανάμεσα στους ενωτικούς και τους ανθενωτικούς. Αναζωπυρώθηκαν όμως από την παρουσία **Καθολικών** ιερωμένων στην κοινή λειτουργία με **Ορθόδοξους**, που έγινε στην Αγία Σοφία (1452).

Οι εσωτερικές αυτές διαμάχες των Βυζαντινών γίνονταν γνωστές στους Τούρκους και διευκόλυναν τα σχέδιά τους για την Άλωση της Πόλης. Μετά τον θάνατο του Μουράτ Β' (1451), μάλιστα, ο γιος του και νέος σουλτάνος **Μωάμεθ Β'**, 21 χρόνων τότε, έλεγε ότι: τελευταία επιθυμία κι εντολή του πατέρα του ήταν να κυριέψει αυτός την Πόλη.

- **Γιατί άραγε οι Βυζαντινοί διάλεξαν τον Κωνσταντίνο για αυτοκράτορα;**
- **Τι έκανε τους Βυζαντινούς διστακτικούς απέναντι στους Λατίνους;**
- **Ήταν αυτές οι ώρες κατάλληλες για διχασμούς και διαμάχες ανάμεσα στους Βυζαντινούς;**

2. Οι κάτοικοι της Πόλης υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό τον νέο αυτοκράτορα.

² **παροικίες:** κοινότητες ξένων στην Πόλη (Δες κεφάλαια 28 και 29).

3. Ο αυτοκράτορας ανέθεσε στον Ιουστινιάνη την οργάνωση της άμυνας της Πόλης.

4. Το βυζαντινό κράτος τον 15ο αιώνα

«Στα μέσα του 15ου αιώνα, το βυζαντινό κράτος ήταν η πρωτεύουσά του και λίγες ακόμη πόλεις. Οι Τούρκοι με τις κατακτήσεις τους είχαν δημιουργήσει έναν στρατιωτικό κλοιό γύρω της. Ουσιαστικά δεν υπήρχε κράτος. Μόνο η σκιά του και η παράδοση της χιλιόχρονης ιστορίας του τού έδινε κάποια ζωή».

Γιάννης Κορδάτος,
*Τα τελευταία χρόνια
της βυζαντινής αυτοκρατορίας*

5. Η οικονομική κατάσταση του Βυζαντίου

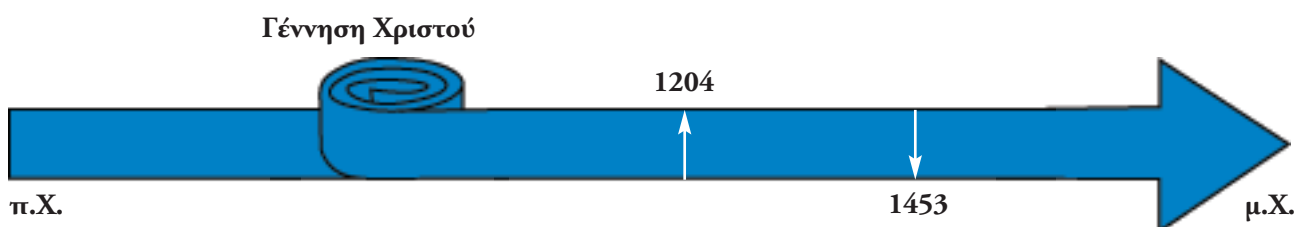
«Η λατινική κατάκτηση, οι σταυροφορίες, η συγκέντρωση της γης στα χέρια των δυνατών και το ξάπλωμα των Τούρκων στη Μικρασία είχαν σταματήσει κάθε εμπορική και βιομηχανική κίνηση. Οι μεγάλοι εμπορικοί δρόμοι της αυτοκρατορίας, από στεριά και θάλασσα, δεν ήταν πια στην κατοχή των Βυζαντινών. Και το εμπόριο, που έκανε άλλοτε την Πόλη το οικονομικό κέντρο του κόσμου, τώρα είχε περάσει στα χέρια των Ιταλών».

Γιάννης Κορδάτος, *Τα τελευταία χρόνια της βυζαντινής αυτοκρατορίας*

35. Οι Τούρκοι πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη

Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη και ζητά την παράδοσή της. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος οργανώνει την άμυνα με λίγους αποφασισμένους υπερασπιστές και αρνείται την παράδοση της πόλης και την υποδούλωση των κατοίκων της.

Ο νέος σουλτάνος **Μωάμεθ Β΄** διαβεβαίωσε τη βυζαντινή πρεσβεία, που παραβρέθηκε στην ενθρόνισή του στην Αδριανούπολη, ότι θα σεβαστεί τις συνθήκες που ο πατέρας του είχε κάνει με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Από τον πρώτο χρόνο της διακυβέρνησής του όμως, όλες οι ενέργειές του έδειχναν πως προετοιμάζεται για την πολιορκία και την Άλωση της Πόλης, αφού:

- Ετοίμασε πολύ στρατό και τον εξόπλισε με σύγχρονα όπλα.
- Ανέθεσε στον Ούγγρο μηχανικό **Ουρβανό** να κατασκευάσει εβδομήντα πυροβόλα κανόνια, όπλα πρωτόγνωρα για την εποχή, για να γκρεμίσει, αν χρειαστεί, τα τείχη της Πόλης.
- Την Άνοιξη του 1452, έχτισε στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου ένα τεράστιο φρούριο, το **Ρούμελη Χισάρ**¹. Το οχυρό ετοιμάστηκε σε λίγους μήνες και η φρουρά του έκανε έλεγχο σε όλα τα πλοία που περνούσαν τα στενά και τα φορολογούσε.
- Στη διάρκεια της ίδιας χρονιάς ναυπήγησε 150 πολεμικά πλοία και πολλά μικρότερα για μεταφορές προσώπων και εφοδίων.

Τον Μάρτιο του 1453 ο τουρκικός στρατός, που ξεπερνούσε τις εξήντα χιλιάδες άνδρες, άρχισε να συγκεντρώνεται γύρω από τα τείχη. Ο στόλος κατέλαβε τα νησιά της Προποντίδας και περιπολούσε στα στενά, εμποδίζοντας κάθε πλοίο να φέρει εφόδια στην Πόλη. Κι ο ίδιος ο Μωάμεθ έστησε τη χρυσοϋφαντη σκηνή-στρατηγείο του απέναντι από την πύλη του Αγίου Ρωμανού, ανάμεσα σε χιλιάδες γενίτσαρους. Εκεί κοντά είχε στηθεί και το πιο μεγάλο από τα κανόνια του Ουρβανού, η **Μπορμπάρδα**, για να γκρεμίσει, αν χρειαζόταν, την πύλη και τα γύρω τείχη.

Στις 6 Απριλίου, ο Μωάμεθ έστειλε μήνυμα στον Κωνσταντίνο, ζητώντας του την παράδοση της πρωτεύουσας. Η απάντηση του αυτοκράτορα ήταν αρνητική κι αντάξια της χιλιόχρονης ιστορίας της Πόλης.

Την αρνητική απάντηση ακολούθησε καταιγίδα κανονιοβολισμών. Οι **πολιορκητές** ξεχύνονται προς τα τείχη. Στήνουν ξύλινους πύργους, σκάβουν λαγούμια² κάτω από τα

1. Ο Μωάμεθ Β΄.

¹ **Ρούμελη Χισάρ:** (στα τούρκικα) ευρωπαϊκό κάστρο. Απέχει 15 χιλιόμετρα από την Πόλη.

² **λαγούμια:** υπόγειες στοές κάτω από τα τείχη.

τείχη, χτυπούν με καταπέλτες, προσπαθούν να σκαρφαλώσουν με ανεμόσκαλες στις επάλξεις. Και οι **πολιορκημένοι** αποκρούουν τις επιθέσεις και καίνε τους πύργους και τους αναρριχώμενους με υγρό πυρ. Και όταν πέφτει η νύχτα, γυναίκες και παιδιά μεταφέρουν υλικά και οι τεχνίτες επισκευάζουν τα ρήγματα που άνοιξαν τα κανόνια στα τείχη.

Κοντά στους υπερασπιστές είναι ολημερίς και τους συντονίζει ο Ιουστινιάνης αλλά και ο ίδιος ο αυτοκράτορας, που τους εμπνέει. Καθώς περνούν οι μέρες όμως, τα τρόφιμα και τα εφόδια λιγοστεύουν. Αυτό το ξέρουν οι πολιορκημένοι, μα κανένας δεν το λέει φωναχτά. Κι όλοι έχουν την ελπίδα πως όπου να 'ναι θα φανεί κάποια βοήθεια από τη Δύση.

Στις 20 Απριλίου, ξημερώματα, οι ελπίδες των αποκλεισμένων ζωντανεύουν. Τρία μεγάλα γενοβέζικα καράβια και μια βυζαντινή φορτηγίδα με κυβερνήτη τον Φλαντανελά, περνούν απαρατήρητα τα στενά, φτάνουν στην Προποντίδα και κατευθύνονται στον Κεράτιο, φορτωμένα σιτάρι, εφόδια και πολεμιστές. Οι Τούρκοι ξαφνιάζονται και ρίχνονται πάνω τους να τα προλάβουν πριν περάσουν την αλυσίδα. Στη σκληρή ναυμαχία που ακολούθησε, τα χριστιανικά καράβια νίκησαν και μπήκαν στον ελεύθερο ακόμη Κεράτιο. Το γεγονός αυτό εμπύχωσε τους πολιορκημένους, που δέχτηκαν σαν ήρωες τους νικητές. Εξόργισε όμως τον Μωάμεθ, που τιμώρησε σκληρά τον ναύαρχό του και πήρε νέα μέτρα, πιο σκληρά, για την πολιορκία και την άλωση της Πόλης.

2. Η πολιορκία της Κωνσταντινουπόλης.
(Σκέψις Μακρυγιάννη, πίνακας Π. Ζωγράφου, 1836)

3. Οι Βυζαντινοί αρνούνται να παραδοθούν

«Σύμφωνα με εντολή του προφήτη, οι Μουσουλμάνοι έπρεπε, πριν αρχίσουν επίθεση, να ειδοποιούν τους αντιπάλους αν θέλουν να παραδοθούν, γιατί αλλιώς θα έσφαζαν και θα σκότωναν ανθρώπους και θα χαλούσαν εκκλησίες και σπίτια. Γι' αυτό και ο σουλτάνος Μωάμεθ, πριν αρχίσει η πολιορκία της Πόλης, έστειλε τον Μαχμούτ Πασά στον Τεκύρ³ και ζήτησε την παράδοσή της. Οι άπιστοι όμως, επειδή ήξεραν πως τα κάστρα τους ήταν γερά και μεγάλα και είχαν κιόλας πολύ στρατό να τα φυλάει, δε δέχτηκαν καν τις προτάσεις του και έδωξαν τον Μαχμούτ».

Εβλιγιά Τσελεμπί (Τούρκος περιηγητής, 17ος αι)

³ **τεκύρ:** αυτοκράτορας στα τουρκικά.

4. Ο Ούγγρος μηχανικός Ουρβανός ανέλαβε την κατασκευή κανονιών για την πολιορκία της Πόλης.

- Πώς οργάνωσε ο Μωάμεθ την πολιορκία της Πόλης;
- Πώς αντιμετώπισαν οι Βυζαντινοί την υπεροχή των Τούρκων σε στρατό και πολεμικά μέσα;

5. Προτάσεις του Μωάμεθ στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, για την παράδοση της Πόλης

ΜΩΑΜΕΘ: Αν θέλεις, μπορείς να παραδώσεις την Πόλη και να πας όπου επιθυμείς με τους άρχοντες και τα υπάρχοντά σας. Και κανείς από τους υπηκόους σου δε θα πάθει κακό από εμάς. Αν όμως αντισταθείτε και τη ζωή και τα υπάρχοντά σας θα χάσετε και οι κάτοικοι θα αιχμαλωτιστούν και θα διασπαρθούν σε όλη τη γη.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ: Πιο πάνω από τη ζωή είναι η τιμή του ανθρώπου. Κι εμείς όλοι, κρατώντας τον σταυρό και τ' άρματα στα χέρια, ομόγωνα και λύτερα απαντούμε: **Δεν παραδίνουμε την Πόλη.** Τη ζωή μας πήραμε απόφαση να δώσουμε, απροσκύνητα για λευτεριά στο χόμα ετούτο πολεμώντας.

Καλός για το χατίρι της κι ο χάρος.

Δούκας (ιστορικός της Άλωσης)
(ελεύθερη απόδοση, Ν. Καζαντζάκης).

6. Ο Μωάμεθ έχτισε στον Βόσπορο ένα φρούριο, το Ρούμελη Χισάρ, για να ελέγχει τα πλοία που πήγαιναν προς την Κωνσταντινούπολη.

36. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους

Η πολιορκία στενεύει και η αγωνία των πολιορκημένων μεγαλώνει. Ο Μωάμεθ κάνει νέες προτάσεις για παράδοση, αλλά η απάντηση των Βυζαντινών είναι αρνητική. Οι Τούρκοι κάνουν τη μεγάλη επίθεση και η Πόλη πέφτει στα χέρια τους.

Το πέρασμα των τεσσάρων караβιών στον Κεράτιο όργισε πολύ τον Μωάμεθ που αποφάσισε να στενέψει την πολιορκία. Με ένα τολμηρό σχέδιο πέρασε, **σε μια νύχτα**, 70 καράβια από τον Βόσπορο στον Κεράτιο, σέρνοντάς τα εννιά χιλιόμετρα στη στεριά, πίσω από τον λόφο του Γαλατά, πάνω σε δρόμο στρωμένο με κορμούς δένδρων, χωρίς να πάρει είδηση κανείς. Μετά απ' αυτό, ο Κεράτιος κόλπος έγινε δικός του και η Πόλη κλείστηκε ολόγυρα από στεριά και θάλασσα.

Το επόμενο πρωί οι πολιορκημένοι δεν πίστευαν στα μάτια τους. Η νίκη του Φλαντανελά ξεχάστηκε κι όλοι τώρα μιλούσαν με αγωνία για το νέο απίστευτο γεγονός. Αυτή την ώρα διάλεξε κι ο Μωάμεθ να στείλει για δεύτερη φορά προτάσεις στον Κωνσταντίνο, δίνοντας παράλληλα διαταγή κανείς να μην επιτεθεί στην Πόλη, πριν από την απάντηση του αυτοκράτορα. Κι αυτή τη φορά όμως η απάντηση των Βυζαντινών ήταν αρνητική.

Ο διάλογος αυτός ήταν και ο τελευταίος ανάμεσα στους δυο αντιπάλους. Ο κλοιός των πολιορκητών στένεψε. **«Ούτε πουλί πετούμενο δεν μπορούσε πια να μπει στην Πόλη»**. Ξημερώματα της 29ης Μαΐου, ημέρα Τρίτη, άρχισε η μεγάλη επίθεση. Τις ομοβροντίες των κανονιών σκεπάζει ο αχός του πιο μεγάλου από αυτά, της μπομπάρδας, που χτυπά και ραγίζει τον πύργο του Αγίου Ρωμανού. Χιλιάδες πολιορκητές ορμούν στα τείχη, στα λαγούμια και στη βαθιά τάφρο, αψηφώντας τον θά-

1. Ο Μωάμεθ παρακολουθεί το πέρασμα των караβιών στον Κεράτιο από τη στεριά. (Πίνακας του Φαούστο Ζονάρο, Κωνσταντινούπολη, Παλάτι Ντολμαμαχτσέ, 1908)

2. Ο Μωάμεθ έξω από την Κωνσταντινούπολη.

νατο. Και οι πολιορκημένοι, όλοι, πολεμούν αδιάκοπα και αποκρούουν τις επιθέσεις.

Στην κρίσιμη ώρα ανοίγουν οι κρυφές καταπακτές των δεξαμενών και πλημμυρίζουν με νερό την τάφρο και τα λαγούμια. Χιλιάδες επιτιθέμενοι παγιδεύονται εκεί κι αφανίζονται. Μα κι αυτούς που σκαρφαλώνουν με γάντζους και ανεμόσκαλες στα τείχη τούς περιμένουν οι υπερασπιστές. Το μέτωπο της επίθεσης κλονίζεται. Κανείς όμως δεν γυρίζει πίσω.

Η επίθεση κρατά όλη τη μέρα και οι συγκρούσεις είναι σκληρές κι από τα δύο μέρη. Ο ήλιος γέρνει προς τη δύση και όλα δείχνουν πως η Πόλη θα σωθεί κι αυτή τη φορά. Τότε όμως στον μεγάλο πύργο **πληγώνεται ο**

Ιουστινιάνης. Οι σύντροφοί του τον απομακρύνουν για να του δώσουν τις πρώτες βοήθειες. Η λαβωματιά του όμως είναι βαριά και τον μεταφέρουν στο πλοίο του. Η κακή είδηση διατρέχει τα τείχη και παγώνει τους υπερασπιστές. Και καθώς όλοι ρωτούν και αναρωτιούνται για τον Ιουστινιάνη μια καινούρια είδηση τους μαρμαρώνει: **«Οι Τούρκοι μπήκαν στην Πόλη! Η Πόλη κυριεύτηκε!»**. Κι αυτό δεν είναι ψέμα.

Από την **Κερκόπορτα**, μια μικρή πύλη του εσωτερικού τείχους, που βρέθηκε ανοιχτή, μπήκε στην Πόλη μια μεγάλη ομάδα γεντισάρων. Χτύπησαν πισώπλατα τους υπερασπιστές κι άνοιξαν κάποιες από τις μεγάλες πύλες των τειχών. Τα πλήθη των πολιορκητών όρμησαν ακράτητα στην Πόλη και στις επάλξεις. Κι εκεί έγιναν μάχες σκληρές σώμα με σώμα.

Ο αυτοκράτορας, την ώρα αυτή, ήταν στα τείχη, στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού, και συντόνιζε τους υπερασπιστές. Ρίχτηκε στη μάχη και πολέμησε τους εισβολείς, πρώτος ανάμεσα στους πρώτους. Κι έπεσε εκεί ηρωικά, ανάμεσα στους συντρόφους του.

Ήταν 29 Μαΐου 1453, ημέρα Τρίτη.

Ο ήλιος είχε βασιλέψει. Και η Πόλη δεν ήταν πια βασιλεύουσα.

■ **Τι σήμαινε για τους Βυζαντινούς και τι για τους Τούρκους το πέραςμα των караβιών στον Κεράτιο από τον δρόμο της στεριάς;**

■ **Τι μπορεί να συνέβη και να έμεινε ανοιχτή η Κερκόπορτα;**

3. Ο Ιουστινιάνης πληγώνεται.

4. Ο τελευταίος διάλογος Μωάμεθ Β΄ και Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου.

ΜΩΑΜΕΘ: Άφησέ μου την Πόλη, πριν πάθει μεγάλο κακό, και φύγε ειρηνικά με όλους τους άρχοντες και τα υπάρχοντά σας. Πήγαινε να κυβερνήσεις τον Μοριά και στους αδελφούς σου εγώ θα δώσω άλλες επαρχίες. Και θα παραμείνουμε φίλοι. Όσοι θελήσουν να μείνουν στην Πόλη, κανείς δε θα πάθει κακό από κανέναν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ: Το να σου παραδώσω την Πόλη δεν είναι έργο δικό μου ούτε κανενός άλλου από όσους κατοικούμε σ' αυτή. Κοινή απόφασή μας είναι να πεθάνουμε και να μη λυπηθούμε τη ζωή μας. Αν όμως λύσεις την πολιορκία και αποχωρήσεις, δεχόμαστε να σου καταβάλουμε ετήσιο φόρο, και πάνω από τις δυνάμεις μας. Και άλλα θέματα να συζητήσουμε, εάν αποδεχθείς ειρήνη.

ΜΩΑΜΕΘ: Δεν είναι δυνατό σε μένα ν' αποχωρήσω. Ή παίρνω τώρα την Πόλη ή με παίρνει αυτή, ζωντανό ή νεκρό.

Δούκας (ιστορικός της Άλωσης)

Η Άλωση της Πόλης στη λογοτεχνία

5. Οι τελευταίες ώρες της Πόλης

«...Στο μεταξύ σκαρφάλωσαν στο κάστρο ένα σμάρι Τούρκοι και πηδήσανε στην τάπια¹. Η καστρόπορτα άνοιξε και η μερμηγκιά χύμηξε μέσα με φοβερή οχλοβοή. Εκείνη την ώρα ακούστηκε μια σπαραχτική φωνή: «**Η Πόλις εάλω!**», «**Η Πόλη πάρθηκε!**».

Ο βασιλέας κέντησε τ' άλογό του κι έδραμε² κατά το μέρος που γινότανε ο θρήνος. Μα το τουρκομάνι φούσκωνε κι έσπρωχνε μπροστά τους λιγοστούς χριστιανούς. Τότες ο Κωνσταντίνος έπεσε μέσα στο πλήθος, με το σπαθί στο χέρι, κι έτρεχε σαν ποταμός το αίμα από τα χέρια και τα ποδάρια του. Πλάι του πολεμήσανε και σκοτωθήκανε ο Φραγκίσκος Τολέδος, ο Θεόφιλος Παλαιολόγος, ο Γιάννης Δαλμάτης και άλλοι χριστιανοί στρατιώτες. Εκεί παρέδωσε την ψυχή του και ο μάρτυρας βασιλιάς, κρίζοντας με δάκρυα: «Δεν υπάρχει ένας χριστιανός να πάρει την κεφαλή μου!».

Φ. Κόντογλου, *Νέα Εστία*.

5.α. Η Άλωση της Πόλης. (Πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου, 1930)

6. Μια διαφορετική μαρτυρία για την Άλωση της Πόλης

α. «...Μόλις άνοιξαν οι πύλες του κάστρου ο Σουλτάν Μεχμέτ³ μπήκε στην Πόλη με 70-80 χιλιάδες στρατό και τράβηξε ίσια προς το Παλάτι του Κωνσταντίνου. Εκεί όμως βρίσκονταν κάμποσες χιλιάδες στρατιώτες Ρωμαίοι⁴ αποφασισμένοι να το φυλάξουν. Γι' αυτό έγινε εκεί μεγάλη μάχη, για το πάροισμο του Παλατιού. Σ' αυτή τη μάχη σκοτώθηκε κι ο αυτοκράτορας. Το νεκρό σώμα του όμως δε βρέθηκε ποτέ. Το πήραν οι άπιστοι και το παράχωσαν στο Σολού Μοναστήρ⁵. Κι ως τώρα οι Ρωμαίοι διηγούνται πολλά και θαυμαστά γι' αυτόν».

β. «...Ύστερα ο Πορθητής πήγε στην Αγιά Σοφιά. Μα όσοι ήταν μέσα στην εκκλησία και από τα γύρω σπίτια άρχισαν να τουφεκούν και να ρίχνουν βόμβες και υγρή φωτιά ενάντια στους στρατιώτες του Ισλάμ και ν' αντιστέκονται πολύ. Γι' αυτό ο πόλεμος μέσα στην Πόλη βάσταξε τρεις μέρες και την τρίτη μέρα έπεσε η Αγιά Σοφιά».

Εβλιγιά Τσελεμπί (Τούρκος περιηγητής, 17ος αι.).

¹ **τάπια**: επάλξεις, η κορυφή του τείχους.

² **έδραμε**: έτρεξε γρήγορα.

³ **Σουλτάν Μεχμέτ**: Ο Μωάμεθ Β', ο Πορθητής.

⁴ **Ρωμαίοι**: Έτσι ονομάζονταν τότε οι Βυζαντινοί.

⁵ **Σολού Μοναστήρ**: Η Μονή Περιβλέπτου ή Εκσιαλή σήμερα.

7. Θρήνος του Πόντου για την Άλωση της Πόλης

Ένα πουλί, καλό πουλί έβγαιν' από την Πόλη,
ουδέ σ' αμπέλια κόνεψε¹, ουδέ σε περιβόλια
μόνο πήγε κι εκόνεψεν εις του Ηλιού² το κάστρο.
Έσειξε³ το 'να του φτερό, στο αίμα βουτηγμένο,
έσειξε τ' άλλο του φτερό, χαρτίν είχε γραμμένο.
Να το διαβάσει δε μπορεί, ούδ' ο Μητροπολίτης!
Κι ένα παιδί, καλό παιδί έρχεται κι αναγνώθει,
το αναγνώθει κι όλο κλαίει κι όλο στηθοκοπιέται:
«Αλί σε μας και βάι σε μας, πάρθηκε η Ρωμανία⁴».

Μοιρολογούν οι εκκλησιές και κλαίν' τα μοναστήρια
κι ο Αη-Γιάννης ο Χρυσόστομος κλαίει και δερνοκοπιέται.
-Μην κλαις, μην κλαις, Άη-Γιάννη μου, και μη δερνοκοπιέσαι.
-Η Ρωμανία επέρασεν, η Ρωμανία επάρθη!
-Η Ρωμανία κι αν 'πέρασεν, ανθεί και φέρνει κι άλλη.

Ελληνικά δημοτικά τραγούδια.
Ακαδημία Αθηνών, Εκλογή.

7.α. Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.
(Βυζαντινή μικρογραφία,
βιβλιοθήκη Estense, Μόντενα)

ΣΤ. Ανακεφαλαίωση (28-36)

Το Βυζάντιο άρχισε να παρακμάζει επειδή:

- Παραχώρησε προνόμια στους ξένους.
- Κατάργησε τον νόμο του Αλληλέγγυου.
- Εμφανίστηκαν νέοι εχθροί, οι Σελτζούκοι στην Ανατολή και οι Νορμανδοί στη Δύση.
- Οι Φράγκοι σταυροφόροι κατέλαβαν την Πόλη, το 1204.

Το 1261, στα χρόνια της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, η Πόλη απελευθερώθηκε. Τα εσωτερικά προβλήματα και οι εμφύλιες διαμάχες όμως παρέμειναν. Και οι εχθροί του Βυζαντίου εξακολούθησαν να είναι πολλοί και επικίνδυνοι.

Τη δύσκολη κατάσταση των Βυζαντινών την εκμεταλλεύτηκαν οι Οθωμανοί Τούρκοι και κατέλαβαν πολλές επαρχίες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, ο τελευταίος Αυτοκράτορας του Βυζαντίου, προσπάθησε να σώσει την Πόλη. Πήρε πολλά μέτρα να περιορίσει τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα. Όμως δεν τα κατάφερε. Η Πόλη κυριεύθηκε το 1453 από τους Οθωμανούς, παρά τη γενναία αντίσταση του αυτοκράτορα και των υπερασπιστών της.

¹ **κόνεψε:** κάθισε, σταμάτησε.

² **κάστρο του Ήλιου:** κάστρο της περιοχής του Πόντου.

³ **έσειξε:** τίναξε, κούνησε.

⁴ **Ρωμανία:** το Βυζάντιο, το βυζαντινό κράτος.